

Stockholms Universitet
Statsvetenskapliga Institutionen
Påbyggnadskursen Ht 2005

Handledare: Katharina Tollin
Maud Eduards

”Laglöst land”

- En intervjustudie om den officiella synen på ”gömda”
hos socialdemokraterna och moderaterna.

Författare: Charlotta Arwidson

Innehållsförteckning

1. INLEDNING	2
1.1 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR	4
1.2 DEFINITIONER.....	4
1.3 DISPOSITION	4
2. METOD OCH MATERIAL	5
2.1 URVAL OCH GENOMFÖRANDE.....	6
2.2 MATERIALETS TROVÄRDIGHET	7
3. TEORETISK REFERENSRAM	9
3.1 GLOBALISERING, MIGRATION OCH MIGRATIONSPOLITIK.....	9
3.2 MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER OCH DEN SUVERÄNA STATEN	12
3.3 SYNEN PÅ FRÄMLINGEN.....	15
3.3.1 <i>Vi och Dom</i>	16
3.3.2 <i>Kriminalisering av fattigdom</i>	18
4. BAKGRUND	19
4.1 MIGRATION I ETT HISTORISKT PERSPEKTIV	19
4.2 MIGRANTER UTAN LEGAL STATUS	22
5. INTERVJUER	24
5.1 SOCIALDEMOKRATERNAS POLITIK.....	24
5.2 INTERVJUER MED SOCIALDEMOKRATERNA	24
5.3 MODERATA SAMLINGSPARTIETS POLITIK.....	29
5.4 INTERVJU MED MODERATERNA.....	29
5.5 SAMMANFATTNING OCH JÄMFÖRELSE	33
6. DISKUSSION	34
7. LITTERATURFÖRTECKNING	37
BILAGA 1	39

1. Inledning

I Sverige bor det ett antal människor utan giltiga dokument att vistas i landet, så kallade "gömda". Ingen vet riktigt säkert hur många det är, men uppskattningsvis rör det sig om allt ifrån 10 000 personer och uppåt. Rikspolisstyrelsen har i sitt register cirka 15 000 personer som har fått avslag på sin asylansökan och som avvikit innan avvisningen kunde fullföljas och som kan tänkas vistas i Sverige. Utöver dessa finns de som vistas i Sverige och som aldrig sökt asyl eller uppehållstillstånd, de så kallade "ekonomiska immigranterna". Hur många de är vågar ingen uttala sig om.

Enligt en nyligen genomförd enkätstudie från *Läkare utan gränser*¹ lever den som är gömd i Sverige ett väldigt utsatt liv. Blir man sjuk har man till exempel bara rätt till akutvård och det till full kostnad, vilket kan röra sig om alltifrån 2000 kronor för ett läkarbesök på akuten upp till 25 000 kronor för en förlossning och ibland mer. Studien visar också att flera personer har erfarenhet av att bli nekade vård och att de lever i ständig rädsla för att bli angivna. Andra erfarenheter visar att de "gömda" ständigt riskerar att utnyttjas. De riskerar att hamna i händerna på "bostadsprofitörer" till vilka de betalar ockerhyror för att bo under omänskliga förhållanden.² De riskerar att utnyttjas på arbetsmarknaden som billig arbetskraft och utan möjligheter att ställa krav på arbetsgivaren. Blir de utsatta för brott har de ingen möjlighet att anmäla detta till polisen. De "gömda" lever inom Sveriges gränser men samtidigt utanför all den service och det skydd som staten ger.

I sitt julbrev år 2004 riktade ärkebiskop KG Hammar kritik mot regeringens asylpolitik och krävde amnesti för tusentals "gömda" människor som fått avslag på sin asylansökan. Detta julbrev blev början på det påskupprop³ som senare under våren 2005 skulle samla 160 000 namnunderskrifter, drygt sextioålet organisationer och fem riksdagspartier för kampanjens huvudsyfte, amnesti för "gömda" människor.⁴ Ett konkret lagförslag om amnesti lades fram av de fem riksdagspartierna, vänsterpartiet, miljöpartiet, centern, folkpartiet och kristdemokraterna, men i september 2005 röstades förslaget ner av en majoritet i riksdagen av moderater och socialdemokrater.

¹ Rapport från läkare utan gränser (2005), *Gömda i Sverige. Utestängda från hälso- och sjukvård Resultat från en studie av läkare utan gränser*, Stockholm.

² Vår bostad nr. 4/2004, "De blir lurade av profitörer".

³ Initiativtagare till påskuppropet var Sveriges kristna råd, SKR, vilket är en paraplyorganisation och dialog forum för 25 olika kyrkor och samfund i Sverige.

⁴ Qviström (2005).

Lite senare under hösten 2005 lyftes de ”gömdas” situation återigen upp till en politisk fråga. I samband med att Läkare utan gränserns enkätstudie publicerades diskuterades frågan om de ”gömdas” rätt till vård. I ett debattprogram i Sveriges radio P1 den första december 2005 debatterade miljöpartiets riksdagsledamot Mona Jönsson rätten till vård. Som motståndare i debatten hade hon vårdminister Ylva Johansson som hävdade att det skulle vara att utsätta människor för en inhuman behandling att ge de ”gömda” rätt till vård utan att först ha gett dem tillgång till hela det svenska samhället.⁵

Sverige har skrivit under och därmed lovat att efterleva FN:s internationella konvention om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter. I artikel 12 i denna konvention står: ”Konventionsstaterna erkänner rätten för envar att såväl i fysiskt som i psykiskt avseende åtnjuta bästa uppnåeliga hälsa.”⁶

Två perspektiv på människan och hennes rättigheter krockar, där det ena får företräde och ligger till grund för den politik som utformas. Detta visar sig i att en politisk majoritet i Sveriges riksdag motsätter sig alla krav på att ge de ”gömda” rätt till skydd från staten, samtidigt som Sverige som land åtagit sig och accepterat att skydda varje individs obrutna rätt till sina universella mänskliga rättigheter. Detta väcker frågor om hur de mänskliga rättigheterna skall förstås enligt den politiska majoriteten, särskilt i relation till den suveräna staten och rättigheterna knutna till medborgarskap.

Utgångspunkten i den här uppsatsen är att undersöka varför de universella mänskliga rättigheterna inte ryms inom det politiska perspektivet. Samtidigt vill jag också närmare studera hur man bland den politiska majoriteten väljer att tala om gruppen migranter som lever utan legal status i Sverige. De begrepp som används kan antas visa på de underliggande antaganden och föreställningar man som politiskt parti har och som får betydelse för den politik man kommer att bedriva.

⁵ Debatt i Sveriges radio P1, P1-morgon den 1/12-05, där man diskuterade frågan om gömda personers rätt till sjukvård.

⁶ Frivilligorganisationernas Fond för Mänskliga (2001), s.15.

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med min uppsats är att analysera hur talet om de mänskliga rättigheterna skall förstås i relation till hur svensk politik utformas. Jag vill genom intervjuer med representanter för de två partierna, socialdemokraterna och moderaterna, beskriva och tolka de argument som partierna använder för att motivera en utestängning av migranter utan legal status från det skydd av rättigheter som de internationella konventionerna om mänskliga rättigheter säger att de har rätt till. Jag vill också beskriva de bilder av de ”gömda” som skapas av partierna, vilka kan sägas ligga till grund för den politik som bedrivs. De specifika frågeställningarna är:

- Hur argumenterar moderaterna respektive socialdemokraterna kring de ”gömdas” ställning i samhället?
- Vilka är likheterna och skillnaderna i de respektive partiernas bilder?
- Hur kategoriseras gruppen och vilka underliggande antagande finns i dessa kategoriseringar?

1.2 Definitioner

Det finns en begreppslig förvirring när det gäller ”gömda” och jag är medveten om att hur man än väljer att benämna dessa människor så är det inte ett okomplicerat och neutralt val. Uppsatsen syfte är också att analysera de konstruktioner som finns runt centrala begrepp hos de informanter som jag intervjuat.

I uppsatsen har jag valt att konsekvent använda begreppet ”gömda” eller ”migranter utan legal status” vilket med min utgångspunkt inte gör skillnad på de skäl en människa har att vistas i Sverige och inte heller är en värdering av desamma. Valet bygger på det existerande språkbruket i Sverige vilket är svårt att ställa sig utanför när man ska omtala ett visst fenomen. Det här kan tänkas vara en problematisk utgångspunkt och det kommer att diskuteras senare i uppsatsen, men begreppen kommer att kvarstå som de ord jag använder för att omtala den grupp människor som syftet med uppsatsen tog sin utgångspunkt i.

1.3 Disposition

Efter inledningskapitlet följer en kort genomgång av metod och en beskrivning av hur min studie ska genomföras. I kapitel tre övergår jag till att beskriva den teori som uppsatsen i huvudsak bygger på. Den delen ska främst ses som den teoretiska grund mot vilken empirin

(intervjuerna) ska tolkas och sättas in i ett större meningssammanhang. Vissa teman görs där centrala för analysen av materialet. I kapitel fyra presenteras en historisk bakgrund till den legala och illegala migrationen. Därpå följer en redovisning av intervjuerna i kapitel fem och uppsatsen avslutas med en diskussion i kapitel sex.

2. Metod och material

I själva problemformuleringen för den här uppsatsen står två perspektiv mot varandra. Två sätt att se på människan och hennes rättigheter möts och där det ena perspektivet har fått företräde och ligger till grund för politiken som bedrivs. Man skulle kunna säga att två diskurser står mot varandra. I den diskursanalytiska traditionen betraktar man den sociala verkligheten, till exempel politiken, som något som ständigt konstrueras. Det finns ingen fastslagen yttre verklighet utan det som formar betydelsen av det vi erfar är språket. I diskursanalysen är språket inte ett neutralt instrument som bara återger en given verklighet utan språket är snarare det verktyg som konstituerar verkligheten. Med det här synsättet handlar politik och makt om att få sin uppfattning om verkligheten erkänd som den rätta. Politiken blir meningsskapande och därmed också bestämmande för de politiska handlingarna. Det politiska språket är alltså en viktig del av den politiska scenen eftersom man med det bestämmer gränserna för vad som är möjligt.⁷ I det diskursiva tänkandet säger man att diskursen är det som bestämmer vad som är möjligt att säga och göra, det som sätter gränserna för det sociala livet.⁸

När man är intresserad av att försöka förstå de mekanismer som ligger bakom att en grupp marginaliseras i samhället, blir det enligt det diskursiva tänkandet intressant att försöka rekonstruera de föreställningar som politiskt knyts till gruppens identitet och beskriva hur problembilden ser ut, eftersom den problembilden är nära kopplat till vilka rättigheter en grupp har. För att få material till detta valde jag att göra kvalitativa intervjuer med representanter från socialdemokraterna och moderaterna som utgjorde den politiska majoriteten i amnestifrågan i Sveriges riksdag. Att jag valde intervjuer beror på att frågan om ”migranter utan legal status” inte har så stort utrymme på den politiska dagordningen i Sverige. Det offentliga material i form av riksdagsdebatter eller propositioner rör sig främst kring frågan om de ”gömda” barnens situation vilket har varit uppe för debatt ett flertal

⁷ Edelman (1977).

⁸ Bergström & Boréus (2000), s.234ff.

gång sedan början av 1990-talet. Det finns också ett stort material där man diskuterar flykting- och asylsystemet i Sverige där man även berör frågan om dess effekter på människans val att gå under jorden. Frågan om amnestier eller så kallade tidsförordningar har också återkommit sedan början av 1990-talet. Detta sammantaget ger dock inte tillräckligt underlag för min frågeställning och riskerar att bli ett alltför stort material då frågan om Sveriges migrationspolitik är mycket diskuterad.

Analysen av materialet bygger på synsättet att komma åt auktoritativa föreställningar i diskursen genom att försöka förstå hur ett politiskt problem formuleras, vad som anses vara orsaken och hur lösningen ser ut. Genom att göra detta framträder den föreställningsvärld som ligger till grund för att en viss typ av handlingar legitimeras.⁹ Presentationen av intervjuerna följer dock inte strikt dessa teman, problem, orsak och lösning, utan de har fungerat som mer övergripande kategorier i läsningen av materialet. Fokus har också varit problempresentationen eftersom man genom att etablera en problempresentation utestänger andra möjliga förklaringar till hur ett fenomen ska förstås och ses.

2.1 Urval och genomförande

Socialförsäkringsutskottet bereder frågor om flykting- och asylpolitik och även generella migrationsfrågor inför beslut i riksdagen. Ledamöterna i det utskottet kan därför anses vara de mest lämpade och mest insatta i frågor om migranter utan legal status. Urvalet gick till så att ett brev via e-post skickades ut till alla de elva ledamöterna, tillhörande socialdemokraterna och moderaterna (åtta socialdemokrater och tre moderater), med en förfrågan om medverkan i en intervjustudie. Efter en vecka skickades ett brev ut per post med samma förfrågan och där det också meddelades att telefonkontakt skulle tas inom några dagar. På den första tagna kontakten via e-post svarade två moderata ledamöter och meddelade att de kunde tänka sig att ställa upp för intervju och tid och plats för intervju bokades in. I den första telefonkontakten med en socialdemokratisk ledamot meddelades mig att man på ett gruppmöte gemensamt utsett en av ledamöterna till att besvara mina frågor. I samtal med denne ledamot gjorde jag en förfrågan om jag kunde få intervju fler ledamöter ur det socialdemokratiska partiet. Han rekommenderade mig då att ta kontakt med en namngiven person i socialförsäkringsutskottet som ansågs vara insatt i frågorna. Denna person accepterade även han att ställa upp på en intervju, vilket resulterade i två informanter från det socialdemokratiska partiet.

⁹ Bergström & Boréus (2000), s.244.

Mitt önskemål var att få intervjua åtminstone två representanter från vardera partiet eftersom ett så stort material som möjligt skulle ge mig en bredare förståelse. Dessvärre ställde en av de moderata ledamöterna in sin intervju några dagar innan utsatt tid, med hänvisning till att han fått information om att jag även skulle intervjua en partikollega till honom. Eftersom det var partilinjen jag var intresserad av fann han ingen anledning att jag skulle intervjua fler än en ledamot då de alla gav uttryck för samma inställning inom partiet. Sammanlagt blev det alltså tre intervjuer, två socialdemokrater och en moderat, vilket fick bli ett tillräckligt underlag.

Mitt intresse för informanterna var som representanter för ett parti och då de moderata ledamöterna själva ansåg att partiets inställning kom till uttryck genom enbart en representant fick jag nöja mig med det.

De tre intervjuerna utfördes var för sig under samma vecka på tid och plats som informanterna själva valt. Varje intervju tog runt 45 minuter och hade en halvstrukturerad intervjuform som följde en i förväg uppgjord intervjuguide (bilaga 1). En halvstrukturerad intervju innebär att intervjuguiden följs till stora drag, men att viss öppenhet för följdfrågor finns för att följa upp svar som informanterna ger.¹⁰ Varje intervju bandades, efter godkännande från informanten, och bandinspelningarna transkriberades sedan till skriftlig data. Genom utskriften underlättades analysen av intervjun. Transkriberingen gjordes av mig och i direkt anslutning till varje intervju vilket förhoppningsvis bidrog till att den skriftliga uttolkningen ligger nära det bandade materialet. Alla informanter fick frågan om intervjuerna skulle behandlas anonymt, men de ansåg alla tre att anonymisering inte var nödvändigt.

2.2 Materialets trovärdighet

Att använda kvalitativa intervjuer för insamlandet av material är som Kvale beskriver, att använda sig av det mänskliga samspelet för att producera vetenskaplig kunskap. I en intervjusituation sker en interaktion mellan två individer där båda två medverkar till att producera kunskap.¹¹ Detta antagande har sin grund i föreställningen om att det inte finns någon objektiv kunskap om världen utan att all kunskap är socialt konstruerad. Som forskare kan man aldrig göra anspråk på att ge den "rätta" eller den objektiva bilden av hur världen ser ut, utan enbart hävda att man bidrar med *en* tolkning. Man kan också säga som Edelman gör

¹⁰ Kvale (1997), s.21.

¹¹ Ibid.

”att hävda att man gör värderingsfri forskning är olämpligt särskilt i sociala frågor”¹² Det viktiga är att forskningsprocessen presenteras med genomskinlighet så att läsaren kan göra sig en bedömning om resultatets trovärdighet.

Vissa frågor bör man dock ställa till sitt material för att själv värdera trovärdigheten, bland annat kring avsändarens (informanternas) avsikter och trovärdighet.¹³ Som jag redan varit inne på så representerade inte informanterna främst sig själva utan intervjuades som representanter för ett parti. Något intresse av att ljuga eller förvanska borde därför rimligtvis inte ha påverkat informanternas utsagor. Vad som framkom i alla tre intervjuerna var dock att ämnet som sådant ansågs vara känsligt, vilket kan ha gjort att man tonade ner innehållet lite och försökte framställa sin politik i god dager. En av de socialdemokratiska ledamöterna visade också på kunskapsluckor vad det gäller de ”gömdas” situation, han trodde bland annat att de ”gömda” redan får gratis sjukvård i Sverige. Detta torde dock vägas upp av den andra socialdemokratiske informanten som var väl insatt i ämnet. Alla tre hade jobbat med dessa frågor för partiets räkning under varierande perioder. Den socialdemokratiska partigruppen i socialförsäkringsutskottet hade tillsammans bestämt vem som skulle representera partilinjén och likaså de moderata ledamöterna, vilket får anses vara som garant att det verkligen var partiets inställning i de här frågorna som jag fick ta del av.

Så kommer vi till min, ”uttolkarens” eller ”mottagarens”, roll i processen. Allt intervjuande innebär styrning i någon mening enligt Kvale och intervjuaren själv är forskningsverktyget.¹⁴ Det viktigaste är att man som forskare är öppen om den förförståelse man har i ämnet eftersom det styr hur man tolkar resultaten, men att man också erkänner att utan förförståelse är det inte möjligt att tolka. Att jag själv i mitt jobb som sjuksköterska har engagerat mig för ”gömda” människor och att jag lärt känna deras utsatta position påverkade givetvis mitt val av problemformulering och bestämde också i viss mån de teoretiska ansatser jag använt för min tolkning av materialet.

Något annat som blivit tydligt för mig under processen är nödvändigheten att reflektera över mina egna ”för-givet-taganden” och hur de påverkat mitt resultat. På vilka sätt har jag varit med och producerat de betydelser som jag haft som utgångspunkt att studera? All forskning är

¹² Edelman (1977), s.14.

¹³ Bergström & Boréus (2000).

¹⁴ Kvale (1997), s.29.

perspektivbunden och det går inte skapa någon form av ”ren” kunskap skriver Bo Nilsson i sin avhandling *Maskulinitet*.¹⁵ Han menar att genom ”reflexivitet”, där man problematiserar sin egen kunskapsproduktion, kan man skapa genomskinlighet för sin egen delaktighet i resultaten. Syftet med min uppsats har varit att studera innebörder i de olika begrepp man använder för att kategorisera migranter utan legal status i Sverige, samtidigt har jag själv varit delaktig i språkbruket kring dessa människor och till exempel använt begreppet ”gömda”. Genom arbetet med studien har det blivit tydligt för mig att det inte finns en enhetlighet i vilka man inkluderar i detta begrepp och att man enbart fokuserar på *en* aspekt av dessa människors situation genom att använda kategoriseringen ”gömda”. Min utgångspunkt byggde på det existerande språkbruket och på så sätt blir mina resultat färgade av detta. I de intervjuer jag gjorde använde jag ordet ”gömda” som en samlingsbeteckning, men var också i alla tre intervjuer noga med att definiera vilka *jag* inkluderade i detta ord, vilket är som jag redan varit inne på, både migranter som gått under jorden efter avslag på asylansökan och migranter som aldrig sökt asyl eller uppehållstillstånd i Sverige. På något annat sätt problematiserade jag inte begreppet och resultatet får ses i ljuset av detta.

3. Teoretisk referensram

I den här delen kommer jag att presentera ett teoretiskt ramverk som ska medverka till att sätta in min empiri i ett större och övergripande sammanhang. Det är mot bakgrund av den här teorin som problembilden i de utsagor mina informanter gett ska förstås. Första delen tar upp migration i globalt perspektiv med fokus på migration som ett strukturellt fenomen snarare än ett aktörsfenomen. Därefter presenteras hur implementeringen av de universella mänskliga rättigheterna utmanar statens suveränitet. Detta skulle delvis kunna förklara det spänningsfält i vilken migrationsfrågorna rör sig. Kapitlet avslutas med en diskussion om hur vårt behov av att kategorisera andra människor som naturgivet annorlunda på ett djupare mänskligt plan kan förstås som behovet att bevara vår egen identitet.

3.1 Globalisering, migration och migrationspolitik

Migration kan förstås i relation till globalisering. Detta menar Saskia Sassen som är professor i sociologi och som har skrivit mycket om migration i relation till globaliseringsprocessen. Hon menar att man i dagens samhälle kan se två motstridiga tendenser. För det första menar

¹⁵ Nilsson (1999).

hon att det finns en strävan hos regeringarna i de högutvecklade länderna och hos de viktigaste ekonomiska aktörerna att minska betydelsen av de nationella gränserna. Man vill öppna upp för det transnationella flödet av varor, kapital, information och kultur, men den andra tendensen i samhället är att förstärka gränserna för att stänga ute immigranter och flyktingar. För Sassen utgör detta ett dilemma och bidrar till den spänning som på senare tid har blivit påtaglig på migrationsområdet. Dagens migrationspolitik går stick i stäv med den politik som förs inom andra politikområden och ses överlag som ett område som är isolerat från andra processer i samhället.¹⁶ Hon menar att mottagarländerna har en tendens att se sig själva som icke-delaktiga i den process som skapar migrationsflöden. Migration ses först och främst som en konsekvens av de enskilda människornas beslut att förflytta sig och alltså som ett resultat av att människor söker efter bättre levnadsmöjligheter för sig och sin familj. Enligt Sassen är de vanligast förekommande förklaringarna till varför människor migrerar att de flyr förföljelse, fattigdom och överbefolkning, men detta synsätt är enligt henne en grov förenkling och anledningen till att klyftan mellan den nationella migrationspolitiken och den faktiska verkligheten fortfarande är stor. Det här synsättet leder till att de konkreta områden där migrationspolitiken utövas och de områden som är föremål för regleringar blir individen själv och de nationella gränserna. Man minskar möjligheterna för individen att förflytta sig genom regleringar och man stärker gränskontrollen vid de nationella gränserna. I vissa fall handlar det också om att med biståndets hjälp stoppa migrationsströmmar på plats genom att förbättra människors livskvalité i deras hemländer.¹⁷

Om det vore så att migranterna enbart vore lycksökande individer borde vi ha sett massinvasioner från den fattiga delen av världen, men så är inte fallet menar Sassen. Migrationer är inte något som ständigt pågår utan är avgränsade och selektiva processer och styrs av interaktioner mellan avsändar- och mottagarländer. Hon förnekar inte att fattigdom är en drivkraft för att flytta på sig, men menar att dagens migrationer även speglar de nya transnationella ekonomierna. Det är inte de allra fattigaste människorna i världen som flyttar, det är människor i de länder som genom den globaliserade ekonomin har sammankopplats med de utvecklade länderna. Hon tar exemplet Japan som i takt med att de "globaliserat" sin ekonomi också fått se en ökning av både illegal och legal invandring till landet från de länder med vilka de ökat de transnationella ekonomiska banden, exempelvis Kina, Thailand och

¹⁶ Sassen (2000).

¹⁷ Sassen (1998).

Filipinerna.¹⁸ Även den klara trend av att forna koloniala makter har fått se en stor migration från sina tidigare kolonier stöder denna teori, anser Sassen.

En annan sociolog, Zygmunt Bauman, har även han sett utvecklingen av globaliseringen som skapare av skäl till migration som står utöver den enskilde individens personliga beslut.¹⁹ För Bauman är globalisering en dubbelsidig process där en del människor blivit mer mobila och mer globala, medan andra har blivit mer ”lokala”. Att bli mer lokal innebär enligt honom att det finns människor som har små möjligheter att förflytta sig från den lokalitet som de tillhör, men som alltmer har sett sig berövade på meningsfullhet i sin tillvaro. Det globala systemet har blivit meningsbärande då det har skett en spridning av en globalkultur, men människans livsvillkor bestäms fortfarande av de lokala omständigheterna, vilket leder till svårigheter för människor att göra sina egna liv begripliga utifrån förklaringsmodellen som globaliseringskulturen tillhandahåller. Människor tvingas att leva i meningslöshet samtidigt som de matas med bilder från nord om hur ett lyckligt liv ser ut. Att söka mening i livet blir då också synonymt med att försöka ta sig till den del av världen som dessa bilder kommer ifrån.²⁰

Till detta tillkommer att där mobiliteten har utvecklats har även förmågan att fly de negativa konsekvenserna av globaliseringen utvecklats. Mobila globala företag flyttar dit vinsten kan bli den maximala och tänker föga på skyldigheter eller ansvar inför de människor de lämnar bakom sig. Mobiliteten har bidragit till att separera makt från skyldigheter. Den lokala människan blir på så sätt lämnad med de negativa konsekvenserna som ökad arbetslöshet, social utarmning, politisk fragmentering och kvarlämnat avfall.²¹

Enligt Sassen begränsas statens roll att kontrollera invandringen genom dessa processer som globaliseringen medfört och den migrationspolitik som idag fortfarande fokuserar på nationell gränskontroll har liten kapacitet att adressera de verkliga problemen. Historien visar att statens regleringar kan få oavsiktliga konsekvenser och den visar även att om man stänger *en* dörr för migration öppnas oftast en annan.²²

¹⁸ Sassen (1998), s.55ff.

¹⁹ Bauman (2000).

²⁰ Ibid.

²¹ Ibid.

²² Sassen (1998), s.12.

3.2 Mänskliga rättigheter och den suveräna staten

Migrationspolitiken i den utvecklade världen har sina rötter i en gemensam uppfattning om statens roll och nationella gränser, enligt Sassen. Det här är en uppfattning som Sassen ser växa fram i samband med första världskriget. Perioden innan första världskriget regleras och kontrolleras flyktingströmmar i mycket liten utsträckning av de västeuropeiska staterna. I samband med första världskrigets utbrott ser man ganska snart en förändring i nationsstatens vilja att förstärka den suveräna kontrollen över sina territorier. Plötsligt införs passkontroll som ett led i upprätthållandet av de nationella gränserna. Efter första världskriget ser man också framväxten av ett mellanstatligt system som även det förstärker den suveräna statens position. Sassen ser utvecklingen av nationalism som förbunden med förstärkningen av statlig suveränitet och strängare gränskontroll. Denna utveckling av nationalism, statlig suveränitet och mellanstatligt system gjorde att begreppet ”utlänning”, som under tidigare århundrade varit ganska diffust, omvandlades. Staten kunde nu definiera flyktingar som inte tillhörande det nationella samhället och därmed inte heller berättigade till rättigheterna knutna till medborgarskapet.²³ Den här rätten hos den suveräna staten att bestämma över inresor till det egna landet och rätten att bevilja medborgarskap är lagstadgat i Haagkonventionen från 1930. När sedan flyktingkonventionen kom 1951 som stadfäste den mänskliga rätten att lämna ett land så förblev det i den tyst om rätten att få *resa in* i ett annat land. Bättre tyst än motsägelsefull som Sassen beskriver det och hon ser det som ett led i det gemensamma erkännandet av den suveräna statens rätt att bestämma över sina gränser.²⁴ Genom att göra anspråk på rätten att besluta om kriterierna för medborgarskap menar Sassen att nationsstaterna också har varit med om att producera flyktingen. Den suveräna statsbildningen skapar också den ”statslöse”. När nationell identitet och medborgarskap växer fram så växer också flyktingen och främlingen fram som kategori.²⁵

Redan 1948 lades dock grunden för ett internationellt regelverk som hade en motsatt intention än att stärka den suveräna staten. När *FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna* antogs i FN:s generalförsamling den 10 december 1948 var det för att erkänna alla individers lika värde och tron på att alla människor har vissa grundläggande rättigheter oavsett medborgarskap. Att denna förklaring kom till sågs som ett direkt resultat av de kränkningar av individen från en suverän, totalitär stat som uppdagades efter andra

²³ Sassen (2000), s.117ff.

²⁴ Sassen (1998), s.7.

²⁵ Sassen (2000).

världskrigets slut. I och med detta gjorde man individen till ett subjekt i internationell lag där tidigare staten uteslutande varit subjektet av intresse.²⁶

Att människan på det här sättet skulle ha rättigheter knutna till just sin existens som människa och att det utmanar statens suveränitet är något som varit föremål för diskussion. En viktig röst i debatten är Hannah Arendts bok *The origins of totalitarianism* som utkom 1951 och som enligt många fortfarande har relevans för vårt samhälle.²⁷ Arendt, som själv tillhörde de som fick fly undan nazismens Tyskland, hävdar här att tron på de mänskliga rättigheterna som omistliga och naturliga rättigheter hos varje individ har bevisats vara ihålig retorik i perspektivet av vad som hände i samband med de två världskrigen. Aldrig förr hade så många människor satts på flykt, berövade på allt annat än just sin blotta existens. Men i förlusten av en stat som gav dem skydd skulle det visa sig att det även var omöjligt att få sina mänskliga rättigheter skyddade. Arendt skriver,

”[f]öreställningen om de mänskliga rättigheterna som grundades på antagandet om förekomsten av en isolerad mänsklig varelse, bröt ihop i samma ögonblick som de som bekände sin tro på den för första gången konfronterades med människor som verkligen hade förlorat alla egenskaper och specifika relationer – utom det faktum att de fortfarande var människor. Världen fann inget heligt i den mänskliga varelsens abstrakta nakenhet.”²⁸

Utan medborgarskap i någon stat visade sig de mänskliga rättigheterna vara innehållslösa för individen eftersom det inte fanns någon regering eller institution som var beredd att garantera dessa. Människan som förlorat sin status som medborgare hade därmed förlorat alla sina rättigheter. Arendt beskriver det här rättslösa tillståndet inte enbart som en förlust av själva innehållet i rättigheterna, som exempelvis rätten till frihet, rätten till sin åsikt, utan mer som förlust av rätten att ha rättigheter. Det olyckliga i det här tillståndet handlar inte om att man inte är lika inför lagen utan att det inte finns någon lag för dessa människor. Man har ingen politisk eller juridisk status och blir därmed berövad sin länk till mänskligheten. I ett totalitärt system av nationalstater, välorganiserat och civiliserat, kan människor hamna utanför,

²⁶ Gunner & Namli (red.) (2005).

²⁷ Se till exempel tidskriften *Fronesis nr 14-15*, ”Lag och ordning”, från 2003 där en svensk översättning publiceras för första gången av ett kapitel ur Arendts bok *Imperialism*, som är den andra delen av trebandsverket *The origins of totalitarianism*.

²⁸ Arendt (2003), s. 239.

berövade en plats där deras handlingar och åsikter blir meningsfulla. Arendt beskriver dessa människor som ”överflödiga” och som till sist riskerar förlora rätten till sina liv.²⁹

Giorgio Agamben är en italiensk filosof som på senare tid ytterligare har utvecklat Hannah Arendts tankar. Han menar att själva paradoxen ligger i att just de människor som var tänkta att förkroppsliga de mänskliga rättigheterna mer än några andra, flyktingarna, istället kommit att bli symbolen för systemets djupa kris. Enligt honom finns det inte i nationalstatens politiska ordning plats för något som den ”rena människan”, utan när de mänskliga rättigheterna visat sig vara något annat än rättigheter knutna till medborgarskap har de med en gång blivit verkningslösa. Men begreppet flykting bär med sig potential att bli ett orosmoment för nationalstatens ordning, menar Agamben, och detta genom att ta bort likhetstecknet mellan människa och medborgare. Om det skulle vara så att en allt större del av världens befolkning inte skulle få plats inom nationalstatens ramar, kommer så småningom den fiktiva enigheten mellan stat-nation-territorium ifrågasättas. Agamben menar att begreppet medborgare i allt större utsträckning inte kommer visa sig tillräckligt för att beskriva den politiska verkligheten som finns i de moderna staterna. Med en utökning av den illegala invandring och som vi redan nu ser är mycket stor, är det möjligt att ett perspektivskifte är på väg att komma.³⁰

Agamben beskriver inte att en omvärdering av de mänskliga rättigheterna har skett i vårt samhälle av idag, utan mer att verkligheten går mot en situation där de nuvarande förklaringsmodellerna kommer visa sig ha brister. Sassen vill dock visa på att i och med slutet av kalla kriget och i utvecklingen av globaliseringsprocessen skapades ett nytt utrymme för mänskliga rättighetsdiskursen.³¹ Globaliseringen, menar Sassen, har gett nya möjligheter och grogrund för framväxt av organ för mänskliga rättigheter och det har också skapats en helt ny folklig opinion och aktivism på området vilket sammantaget ger mer legitimitet åt de mänskliga rättigheterna. Här har det skapats ett nytt spänningsfält menar Sassen, som fortfarande ser mänskliga rättigheter som en kraft med potential att underminera den exklusiva auktoriteten hos en stat över sina medborgare och på så sätt utmana suveräniteten hos staten. Individerna har gjorts till föremål för internationell lag och givits rättigheter som går utöver det att vara medborgare i en stat. Mänskliga rättigheter är inte beroende av nationalitet.

²⁹ Arendt (2003), s.234.

³⁰ Agamben (2003), s.198.

³¹ Sassen (2000).

De bygger på att varje människa som just sådan har rättigheter oberoende av om man är medborgare eller främling. Mänskliga rättigheter står över sådana distinktioner. Men, som Sassen är noggrann att poängtera är implementering av de mänskliga rättigheterna som det ser ut idag beroende av staten. Genom att mänskliga rättighetsdiskursen har förstärkts i och med den spridning av information och möjlighet till organisering som kommit med globaliseringen, så finns dock potentialen att förändra statens vilja till upprätthållandet av mänskliga rättigheter. Om en stat misslyckas med att respektera mänskliga rättigheter finns starka organisationer som kan väcka frågan om statens ansvarighet inför internationell lag och på så sätt kan legitimiteten hos en stat undermineras.³²

Oavsett om den mänskliga rättighetsdiskursen har fått ett uppsving eller inte så utgör spänningen mellan individen och staten ett konfliktområde som kan komma att få konsekvenser för hur den framtida samhällsliga ordningen kommer att se ut. Individen är en plats där staten utövar sin auktoritet och får sin självbild bekräftad som suverän.

3.3 Synen på främlingen

En annan punkt som gör migrationspolitiken till en särskilt känslig fråga är frågan om hur vi ser på främlingen eller vem som är en främling eller utlänning i vårt samhälle. Svaret på de frågorna har en avgörande betydelse för hur vi ser på invandring och hur migrationspolitiken utformas. Man kan kalla det nationalism, främlingsfientlighet eller rädsla för den Andre, men det verkar vara något som följt människans existens under lång tid. Sassen som studerat migration i ett historiskt perspektiv menar att den rasistiska inställningen till invandrare har varit ett vanligt fenomen. Redan under 1800-talet kan man se att invandraren har en position som "outsider" i det rådande samhället. Det som är speciellt under 1800-talet och tidigt 1900-tal är att invandraren ofta var arbetare som migrerade från ett område till ett annat inom Europa och inte sällan mellan samhällen som i yttre mening hade samma etniska/kulturella tillhörighet. Detta i sig verkade inte spela någon större roll utan invandraren förblev en figur som i stora drag karaktäriserades som främling. Det här är viktigt för förståelsen av fenomenet i sig anser Sassen. När vi idag beskriver främlingsfientlighet bäddar vi in den i termer av kulturella, religiösa och språkliga skillnader, men historien talar för att det egentligen är det

³² Sassen (1998), s.22f.

enkla faktum att invandraren är just en ”outsider” eller representerar den Andre som orsakar upplevelsen av skillnader istället för till exempel språkliga eller religiösa skillnader.³³

Framväxten av nationalstaten bidrog till att den nationella identiteten växte fram och ökade därmed spänningen mellan vem som till hörde nationen och vem som var främling.

Föreställningen om nationen byggde i grunden på enhetstanken, att de människor som bodde inom nationalstaten tillhörde samma folk. Enheten skulle byggas kring tanken på den gemensamma nationella identiteten, som byggde på ett gemensamt språk, en gemensam historia och gemensam skolning. På det här sättet skapade man nationalismen och tron på homogeniteten hos det egna folket. Medborgarskapet gav på detta sätt sken av att utjämna de olikheter som finns i att varje människa är unik, enligt Arendt, och främlingen framstod på detta sätt desto mer olik.³⁴

3.3.1 Vi och Dom

Det finns många teorier om varför vi människor skapar dessa kategorier av ett Vi och ett Dom. Edvard Said skrev boken *Orientalism*³⁵ som kom ut 1978 och som blev ett viktigt bidrag inom postkolonialismen och grundläggande för teorierna om varför människan behöver den Andre för att utveckla sin identitet. I *Orientalism* gör han en studie av de texter som var med och formade orientalismen och som var en vetenskaplig inriktning för studiet av orienten. Genom att beskriva orienten och västerlandet med en naturgiven skillnad, där orienten tillskrevs de egenskaper som västerlandet inte hade, uppfanns orienten egentligen enbart som en motbild till västerlandet. Detta för att skapa sig en egen identitet av rationalitet och politisk dominans och för att kunna framhäva sig själv och de egna framgångarna. Said beskriver det till och med som att orienten blev en ersättning för det västerländska självet. Istället för att definiera sig utifrån vad man var så definierade man sig utifrån vad man *inte* var. Alla dåliga egenskaper representerades av ”araben”. ”Araben” var opålitlig, djurisk och primitiv och alltid definierad utifrån sin religion Islam. Västerlandet representerade då det motsatta och förhållandet mellan orienten och occidenten var den av ett maktförhållande där västerlandet dominerade.³⁶

³³ Sassen (2000), s.18.

³⁴ Arendt (2003), s.241.

³⁵ Said (1995).

³⁶ Ibid.

Som en utveckling av dessa tankar förklarar Bauman varför vi behöver den Andre som motbild till självet.³⁷ Som jag tidigare beskrivit ser han globalisering som en dubbelsidig process av att en del blir mer mobila samtidigt som stora delar av världens befolkning förblir alltmer knutna till sin lokalitet. Den här utvecklingen skapar grogrund för ökade klyftor mellan Vi och Dom. I en värld där mobilitet är den högst värderade kompetensen och där samtidigt hastigheten i den mobiliteten ständigt ökar, så minskar med nödvändighet människors förankring i det rumsliga. De som är fast i sin lokalitet förlorar, som jag tidigare beskrivit, tidigare meningsbärande system, men Bauman ser också att de globala och mobila människorna gör det. Det som tidigare gav mening åt livet har gått förlorat i och med att rummet har minskat i betydelse. Han talar om att historien krymper, att man inte längre kommer ihåg sin historia och kan ta lärdom av den. Tänkandet och planerandet blir kortsiktigt eftersom det inte går att se så långt fram i tiden. Förändringar går fort med den nya hastigheten och man hinner aldrig reflektera över det liv man har. Känslan av att ens egen livssituation snabbt kan förändras tilltar. Här växer den existentiella ångesten och om människan skulle börja fundera över vad för liv man lever skulle ångesten bryta fram. Men för att ändå ge sig själv känslan av att man lever ett bra liv behöver man någon att jämföra sig med, någon som alltid representerar det man inte är, något som ger en känslan av att man lever ett bra liv i relation till det liv som denne Andre lever. Med detta resonemang verkar Bauman mena att polariseringen i ett Vi och ett Dom drivs fram som en ångestreducerande strategi. Främlingskapet behövs för att ge mening åt livet. Den Andre definierar oss genom att visa på vad Vi *inte* är. Om vi skulle släppa den Andre alltför nära, börja se främlingen med personliga egenskaper som Vi eventuellt skulle kunna identifiera oss med, skulle Vi samtidigt förlora vår egen identitet. Vi skapar därför grupper av ansiktslösa, avpersonifierade människor som får representera det Andra. Kvinnor, invandrare, homosexuella och fattiga kan i den här processen göras till generaliserade Andra för att uppehålla den egna gruppens identitet. De Andra utmålats som hot och rädslan blir det hinder för mötet med det annorlunda. Så uppehålls systemet där Vi lär känna oss själva genom den Andre och det vi *inte* är, men i stora delar fortsätter att vara främlingar för de vi verkligen är.³⁸

En tredje förklaringsmodell till varför människorna delar upp sig i ett Vi och ett Dom tar jag ifrån Immanuel Wallerstein som genom sin världssystemteori har förklarat de ökade klyftorna med det kapitalistiska världssystemet. Grunden är kapitalismen som drivs framåt av det

³⁷ Bauman (2000).

³⁸ Bauman (2000).

ständiga behovet av kapitalackumulation. Värnandet av den materiella rikedomerna gör att människans behov av att stänga ute en del av mänskligheten från den rikedomerna växer. Kapitalismen gör en del människor till främlingar och hot, eller som Wallerstein uttrycker det, underklassen görs till de "farliga klasserna" som måste "tämjas" för att de inte ska göra anspråk på kapitalet och därmed sätta käppar i hjulet för den kapitalackumulation som är så viktig för kapitalismens överlevnad. Utestängningen av människor från utvecklingsländerna bygger på argumentet om att den ekonomiska bördan för västerlandet skulle bli för stor. Vi har inte råd att ta på oss ansvaret för de fattiga människorna i världen, vilket Wallerstein påpekar blir nästan ett cyniskt argument, då man inte för så länge sedan aktivt tog på sig ansvaret för att "civilisera" barbaren. Men då handlade det naturligtvis om att expandera kapitalismen och exploatera nya områden för att maximera kapitalackumulationen. Nu handlar det om att människor kräver sina rättigheter, vilket utgör hot för tillväxten.³⁹

3.3.2 Kriminalisering av fattigdom

Ett sätt att hantera det annorlunda och de sociala problem som uppstår ur de ekonomiska klyftorna är att kriminalisera dem. Den här slutsatsen drar Bauman av att straffsystemet i våra samhällen allt mer slår mot samhällets botten snarare än toppen. Det finns en överrepresentation av människor ur de lägre klasserna och av invandrare i våra fängelser idag, vilket tyder på att fattigdom och de problem som den medför för individen i sig har kriminaliserats. Samhällets konsekvens för de nedre lagren av människorna i samhällshierarkin har skapat en hög proportion av brottslingar.⁴⁰ Det här kan tolkas på olika sätt. Professorn i sociologi Loic Wacquant har även han reflekterat över att fängelserna i dagens samhällen fylls av människor från de politiskt och ekonomiskt svaga grupperna. Han har sett en tendens att kriminalisera nya sociala rörelser och ser det som att regeringarna på detta sätt försöker undergräva legitimiteten hos sina motståndare. Fängelset blir en plats för de kategorier av människor som inte är önskvärda i dagens politiska ordning.⁴¹ En sådan kategori som Wacquant ser har blivit föremål för straffåtgärder i samhället är de illegala invandrarna. Att vistas illegalt i ett land kan i allt större utsträckning bli föremål för "förvarstaggande" och polisiära insatser, vilket ses mer och mer som ett legitimt sätt att handskas med en icke önskvärd grupp. Att vistas illegalt i ett land får mer och mer betydelsen av att vara kriminell

³⁹ Wallerstein (2001), s.119ff.

⁴⁰ Bauman (2000).

⁴¹ Wacquant (2003), s.102ff

och de sätt med vilka människor tar sig in i länderna, till exempel via ”människosmugglare”, har kriminaliserats.

4. Bakgrund

För att ge en förståelse för att allt fler migranter lever utan legal status i Sverige, kommer jag att beskriva hur de legala vägarna för migration har utvecklats i Sverige och Europa. Den illegala immigrationen är en produkt av de restriktioner som utvecklats för att begränsa de lagliga möjligheterna att immigrera till ett annat land. Denna bakgrund innehåller en kort genomgång av migrationens historia i Sverige och också i viss mån Europa då Sverige genom sitt medlemskap i EU i allt större grad kommer att påverkas av utvecklingen i Europa.

4.1 Migration i ett historiskt perspektiv

Den här beskrivningen av migrationshistorien tar sin utgångspunkt i den unika period som utspelade sig från mitten av 1800-talet och fram till första världskrigets utbrott. Det var då alla restriktioner för resande in och ut ur Sverige försvann liksom i många andra länder. Man kunde som utlänning röra sig fritt över gränserna och detta ledde inte minst till att många svenskar beslöt sig för att lämna den svåra tillvaron i fäderneslandet och pröva lyckan i Amerika. Sammanlagt lämnade över en miljon svenskar Sverige under perioden 1860 till 1930.⁴²

I samband med första världskrigets utbrott, 1917, infördes passtvang i Sverige och för första gången i Sveriges historia kom utlänningen att ställas under svensk myndighetskontroll. Detta utspelade sig under den perioden då svensken blev allt mer svensk som Svanberg & Thydén beskriver det. Nationalismen var på frammarsch som ett led i välfärdsbyggandet och föreställningen om enhetsstaten och tillsammans med antisemitism, rashygien, arbetsmarknadshänsyn och rädsla för ryssen stängdes Sveriges gränser för alltid.⁴³

Flyktingen som en speciell migrantkategori behandlades sällan i nationell lagstiftning fram till 1945, men i samband med första och andra världskriget väcktes en rad internationella initiativ för att lagstadga kring flyktingkategorin. Det fanns omkring 40 miljoner flyktingar och statslösa i Europa efter krigsslutet 1945 och behovet av att i både politisk och ekonomisk

⁴² Svanberg & Tydén (1992), s.216.

⁴³ Svanberg & Tydén (1999), s.17f.

synvinkel skapa ordning i kaos var stor.⁴⁴ Den internationella flyktingkonventionen som utformades i början 1950-talet kom att spegla det politiska klimatet i Europa, menar Janina W Dacyl.⁴⁵ Följaktligen utformades den legitima grunden för flyktingskap i enbart ”politiska” flyktorsaker såsom välgrundad fruktan för förföljelse på grund av ras, religion, etnicitet och politiska åsikter, medan flykt från till exempel allmän anarki, hungersnöd eller kränkningar av mänskliga rättigheter utelämnades ur definitionen. Den ideologiska konfrontationen i det kalla kriget gav också flyktingen efter andra världskrigets slut den symboliska statusen av hjältar som flydde kommunismen och på så sätt bevisade västerlandets överlägsenhet.⁴⁶

En annan migrantström som kom att utmärka efterkrigstidens Europa och inte minst Sverige, var den omfattande arbetskraftsinvandringen som skedde årtiondena efter världskriget och fram till 1970-talet. I Sverige stod industrin inför ett akut behov av arbetskraft och tankarna om att slå vakt om den ”rena svenska rasen” verkade vara som bortblåsta skriver Svanberg & Tydén.⁴⁷ Viseringskraven avskaffades successivt för fler och fler länder i Europa och stora grupper av finländare, italienare, greker, turkar och jugoslaver kom till Sverige för att jobba. Under den här perioden menar Svanberg & Tydén att rösterna om att stoppa invandringen till Sverige var väldigt få och den allmänna opinionen verkar ha varit för en fri invandring. Det här kom att successivt förändras med den lågkonjunktur som ekonomin så sakteliga gick till mötes i mitten av 1960-talet. 1965 invandrade inte mindre än 50 000 personer och media började allt mer intressera sig för invandringsfrågor. Fackföreningsrörelsen krävde en reglerad invandring och från och med 1967 började den utveckling av restriktioner inom migrationspolitiken som så småningom skulle stänga Sveriges gränser nästan helt för arbetskraftsinvandring. Samma utveckling går att se i den europeiska migrationspolitiken. Den djupa ekonomiska kris som förstärktes i och med oljekrisen 1973 gjorde att land efter land stängde sina gränser av arbetsmarknadshänsyn. Arbetskraftsinvandringen beskrevs allt mer som ett hot. Hotet baserades på uppfattningen att invandrarna i allt högre utsträckning utgjorde en belastning för samhället då denna grupp ansågs ta en rad av samhällets resurser i anspråk. Dessutom uppfattades arbetskraftsinvandrarna som konkurrenter till andra marginaliserade grupper på arbetsmarknaden, grupper som underförstått borde ha företräde då de utgjorde en del av den inhemska befolkningen.⁴⁸

⁴⁴ Norström (2004), s.56.

⁴⁵ Dacyl (1995), s.172f.

⁴⁶ Ibid, s.184.

⁴⁷ Svanber &Tydén (1992), s.328.

⁴⁸ Ibid.

Under perioden som följde utmärktes migrationen till Europa och Sverige av asylsökande flyktingar och anhöriginvandring. Fram till mitten av 1980-talet tilldrog sig invandringen i Sverige lite uppmärksamhet. Den stora gruppen invandrare var chilensare och polacker och när massmedia intresserade sig för frågorna tog de ofta oreserverat flyktingens parti.⁴⁹ Många forskare ser 1985 som den stora vändpunkten i svensk invandringshistoria. Det var då antalet utomeuropeiska skyddsökande i Europa, likaså i Sverige, översteg antalet skyddsökande från Östeuropa. Frågan om ”kulturellt avstånd” mellan invandrare och svenskar blev aktuellt då ”synligheten” hos de invandrade ökade. Människor från tredje världen tenderar att synas mer och därför också särskilja sig från mängden.⁵⁰ Detta, tillsammans med att Sverige återigen började gå in i ekonomisk lågkonjunktur med högre arbetslöshet, kom att påverka inställningen gentemot invandrare. Statsvetaren Abdul Khake ser två händelser som avgörande för den inriktning svensk invandringspolitik tog under 1990-talet. Den första var folkomröstningen i Sjöbo 1988 som slog hål på illusionen om att det fanns en riksomfattande solidaritet runt invandrings- och flyktingmottagning i Sverige. Den andra händelsen var då Ny Demokrati, med sitt klart invandringsfientliga program, valdes in i riksdagen 1991. Inget av de politiska partierna kunde stå oberörda inför Ny Demokratis påstående att de agerade som språkrör för en invandrarfientlig opinion. Opinionsundersökningar visade också att väljare ifrån socialdemokraterna, centern och moderaterna i allt större utsträckning var emot den förda invandringspolitiken.⁵¹ Ny demokrati försvann snart från den politiska scenen, men många vill mena att deras politik för restriktivare invandringspolitik i mångt och mycket genomfördes under de följande åren av borgerlig och sedan socialdemokratisk regering.

Den misstroendekultur som under senare år vuxit fram runt asylprövningsärenden har beskrivits i en avhandling av Eva Norström.⁵² Om flyktingen tidigare var en hjälte har innebörden i att vara flykting allt mer förflyttats mot misstänksamhet. Flyktingar lurar sig hit med falska papper, ljuger om sina skäl att vara här och de vill bara utnyttja vårt frikostiga asylsystem. Hjälten har blivit bov. Norström ser också att den offentliga debatten har förändrats till att mer handla om kostnader för flyktingmottagningen än om orsakerna till att det finns människor som behöver skydd.⁵³ En uppfattning är att asylsystemet utnyttjas av de

⁴⁹ Svanber & Tydén (1992), s.346.

⁵⁰ Khake (1999), s.217.

⁵¹ Ibid, s.219.

⁵² Norström (2004).

⁵³ Ibid.

ekonomiska migranterna, eftersom det för denna migrantkategori inte finns några andra vägar in i länderna. Ekonomisk migration, eller arbetskraftsinvandring utgör fortfarande en hotbild i Sverige vilket vi så sent som 2003 blev medvetna om under den så kallade östutvidgningen inom EU. Det var då Göran Persson varnade för den sociala turismen som konsekvens av den väntade migrationen mellan öst- och väststater inom EU.

Sveriges medlemskap i EU har påverkat invandringspolitiken till harmonisering av regleringar med Europa. Främst har detta rört områden som gränskontroll och viseringskrav. Med Schengenavtalet och andra avtal har Sverige harmoniserat sin reglering så att visumtvång gäller från alla länder utanför Europa, transportöransvar har införts, ett gemensamt fingeravtrycksregister med mera. De legala vägarna till migration har reglerats mer och mer, vilket har fått till konsekvens att de illegala migrationsvägarna ökat.

4.2 Migranter utan legal status

Illegal migration var på 1980-talet ett begynnande fenomen i Europa. Länder som Frankrike, Belgien, Italien och Spanien var särskilt påverkade av detta och fortsätter att vara länder där det finns många migranter utan legal status.⁵⁴ Inga säkra siffror finns på hur många papperslösa människor det finns i Europa, uppskattningen brukar vara alltifrån 2,5 till 8 miljoner.⁵⁵

I Sverige började fenomenet uppmärksammas allt mer i början av 1990-talet. Detta i samband med att flyktingströmmen från forna Jugoslavien ökade allt mer och att svenska myndigheter fick problem med att skicka tillbaka alla de människor som fick avslag på sin asylansökan. Det anmärkningsvärda, sett ur ett internationellt perspektiv, är att Sverige är det enda land som omtalar denna grupp människor med ordet ”gömda”. Begreppet har funnits med i diskussioner sedan början av 1990-talet, kanske tidigare⁵⁶, och synes relatera till att Sverige till skillnad från andra länder har haft en större myndighetskontroll och mindre tolerans med den illegala migrationen. Detta har gjort att Sverige i större utsträckning än andra länder kommit att definiera gruppen som ”de som gömmer” sig för myndigheterna. Under tidigt

⁵⁴ I maj 2005 avslutade Spanien en tre månaders regularisering, eller amnesti, då migranter utan legal status fick ansöka om arbetstillstånd och laglig rätt att uppehålla sig i landet om de kunde visa att de hade en anställning. 700 000 personer ansökte då om arbetstillstånd.

⁵⁵ Everlöf (2005).

⁵⁶ Se till exempel SoS rapport 1994:8 *Gömd- om barn som hålls gömda för att slippa avvisning*, som är en av de första rapporterna som skrivits om ”gömda” barns situation.

1990-tal var det få länder i Europa som hade ett verkställighetssystem av avvísningar, vilket i praktiken innebar att när man fått avslag på sin asylansökan i till exempel Italien var man inte längre av intresse för myndigheterna. Man kunde då välja att stanna i landet utan giltiga papper och eftersöktes då inte aktivt av polisen och behövde följaktligen inte heller gömma sig undan myndigheterna.⁵⁷ I Sverige hade man en hög ambition under början av 1990-talet att de avvisade asylsökanden även skulle lämna landet. Det avsattes därför speciella resurser till polisen för att så många som möjligt skulle lämna landet efter avslag i genomgången asylprövning. Polisens metoder blev också ifrågasatta under den här perioden, särskilt i samband med en ”stormning” av Alsike kloster utanför Uppsala 1993 där det befann sig ett 20-tal migranter utan legal status.⁵⁸

Det framkommer också att begreppet ”gömnda” i allmänhet relaterar till personer som fått avslag på sin asylansökan och därefter valt att gå under jorden. Personen håller sig gömd inför verkställandet av ett avvisningsbeslut. Detta exkluderade de människor som aldrig sökt asyl i Sverige, men som kan sägas vistas i landet utan papper på samma sätt som de med ett avvisningsbeslut. Skillnaden ligger i att de inte är efterlysta. Denna exkludering kom till uttryck i den utredning som under slutet av 1990-talet ledde fram till att de ”gömnda” barnen fick rätt till sjukvård på lika villkor som barn med svenskt medborgarskap. Sverige skrev 1990 under barnkonventionen och som ett led i detta fördes en portalparagraf in i utlänningslagen där man förband sig att alltid se till barnets bästa.⁵⁹ Den lagförändring som sedan trädde i kraft år 2000 gav alla gömda barn som tidigare omfattats av LMA (lagen om mottagande för asylsökande) rätt till vård på lika villkor som svenska barn, vilket innebar att man exkluderade den grupp barn i Sverige vilka aldrig ansökt om asyl.⁶⁰ Gruppen av personer som migrerat illegalt till Sverige, som vistas här utan att lämnat ut sin identitet till myndigheterna genom ansökan om uppehållstillstånd eller asyl, är i mångt och mycket en icke existerande grupp för svenska myndigheter.

⁵⁷ Boswell (2003), s.100f.

⁵⁸ De Stoop (1997), s.7ff.

⁵⁹ SoS-rapport 1999:5 *När barn lever gömda*.

⁶⁰ Proposition 2001/02:1.

5. Intervjuer

I den här delen kommer en analys av intervjuerna att presenteras. Analysen följer det diskursiva synsättet att genom rekonstruktion av problembilden förstå de underliggande antaganden och föreställningar som knyts till problemområdet. Således har jag i min analys försökt rekonstruera hur mina informanter ser på problemet med de ”gömda”, vilka orsaker de relaterar till problembilden och vad de ser för lösningar på densamma. Intervjupresentationen börjar med en kort resumé av partiernas politik såsom de framställs i partiprogrammen. Sedan följer en presentation de olika partilinjerna var för sig för att sedan göra en jämförelse mellan dem.

5.1 Socialdemokraternas politik

På socialdemokraternas hemsida uttrycks målsättningen med den politik som bedrivs; ”målet med socialdemokraternas migrationspolitik är att värna asylrätten i Sverige och internationellt och upprätthålla en reglerad invandring”. Av vikt är också att öka harmoniseringen av asyl- och migrationspolitiken i EU.

Vad det gäller de mänskliga rättigheterna anser socialdemokraterna att ”de mänskliga politiska, ekonomiska, sociala och kulturella fri- och rättigheterna är universella, odelbara och individuella. De får varken inskränkas av stater eller andra aktörer”.⁶¹

5.2 Intervjuer med socialdemokraterna

Den problembild som framträder i intervjuerna med de två socialdemokratiska ledamöterna, och mot vilken all annan problematik ses, är att människor är *gömda*. Ohälsan och utsattheten, att man inte har tillgång till vård och skola, framträder inte som den primära problempresentationen. Utsattheten och bristerna erkänns men problemet är ”gömdheten” och det blir också den framträdande bilden av dessa människor.

”Men självklart när man är gömd då är man gömd då finns det massor med brister i välfärdsfrågorna med sjukvård och allt annat, vad gäller bostad eller skola, ja visst finns det mycket brister. Därför ska.. det ska inte finnas några gömda människor [..].”⁶²

⁶¹ www.socialdemokraterna.se, 2006-01-02.

⁶² Yilmaz Kerimo, 05-12-06.

Det är tydligt att det är ”gömdheten” som är problemet och att man inte problematiserar ”gömd” som kategori utan att det per definition innebär att ”[..]de lever i en situation där de inte får ta del av den välfärd som vi tillsammans byggt upp [..]”, även om ambitionen finns att ”[..]den [välfärden]⁶³ ska omfatta alla som befinner sig i landet.”⁶⁴ Utestängningen av de ”gömda” framställs som självklar och vid den direkta frågan om de internationella konventionerna berättigar till inkludering och skydd från staten blir svaret:

”Dom är gömda och dom ska inte vara här egentligen. Då har man kommit fram till att dom är inte flyktingar och dom uppfyller inte dessa krav för att bli accepterade som flyktingar. Då ska dom lämna landet, men dom väljer att stanna kvar illegala. Då kan man förstå att dom inte får samma service som andra människor [..].”⁶⁵

I det här resonemanget är två saker tydliga. För det första, genom att definiera en grupp som illegal, eller framförallt som *väljer* att vara illegal, legitimerar man utestängningen utan att behöva komma med några andra förklaringar. De är illegala, vilket vill säga att de är olagliga, gör något brottsligt och alla andra kännetecken eller behov som människan har hamnar bakom den ”illegala” fasaden och kan därför förbises. Precis som Loic Wacquant beskrev har man genom kriminalisering exkluderat en kategori människor som det inte finns plats för i den politiska dagordningen.⁶⁶ Det andra är att man säger att politiskt har man enbart ett ansvar att ge skydd till människor som flyr från politisk förföljelse och talet om mänskliga rättigheter hänger på något sätt intimt tillsammans med den politiske flyktingen. De mänskliga rättigheterna skyddas genom att man får flyktingstatus i Sverige och därmed uppehållstillstånd. Att det skulle vara något som hänger ihop med att man är människa är ett resonemang som inte ges uttryck för.

” Jag har vid något tillfälle suttit i migrationsverkets styrelse när någon ledamot i styrelsen till och med har sagt att man dagligen bryter mot konventioner och bryter mot svensk lagstiftning, men där stannar det ju, man följer ju inte upp det här sen, utan det blir på något vis del av retoriken. När man går bakom fasaden så konstaterar man att, nej, vi följer de konventioner som finns.”⁶⁷

Talet om de mänskliga rättigheterna har blivit retorik, och på något sätt osynliggör man hela frågan genom att till och med konstatera att man följer de konventioner som finns. Det är

⁶³ Min anmärkning.

⁶⁴ Göte Wahlström, 05-12-06.

⁶⁵ Yilmaz Kerimo, 05-12-06.

⁶⁶ Wacquant (2003).

⁶⁷ Göte Wahlström, 05-12-06.

uppenbarligen så att de mänskliga rättigheterna precis, som Hannah Arendt beskrev det, är ihålig retorik och utan medborgarskap agerar man politiskt som att människan inte har några rättigheter alls.⁶⁸ Det ligger också implicit i problembilden, ”gömdheten”, att problemet är att man inte är medborgare eller åtminstone inte har uppehållstillstånd (vilket i Sverige ger samma rättigheter som till medborgaren). Det skulle inte finnas något problem om bara alla var registrerade i staten. Och här är Sverige i ett internationellt perspektiv speciellt nitisk med att inte tolerera att någon befinner sig i landet utan tillstånd. Det finns också ett resonemang som kommer tillbaka genom intervjuerna med de socialdemokratiska ledamöterna om att staten hela tiden måste ”markera” att det inte är accepterat att vara gömd. Ordet ”markera” återkommer vid ett flertal tillfällen och blir på så sätt väldigt centralt i varför ”gömnda” måste exkluderas. ”Markerar” gör man genom att inte ge dessa människor något skydd. Det är statens sätt att säga att den inte accepterar att man befinner sig i Sverige utan giltiga papper. Individen blir en plats där staten utövar sin makt. Samtidigt ser de den felslagna asylpolitiken som en av orsakerna till att människor gömmer sig, vilket också leder till att individen blir den som straffas då migrationspolitiken visar på brister. Statens auktoritet är viktigast, vilken skulle undermineras om man politiskt gav vissa förmåner till dessa personer.⁶⁹

”Det blir dubbla budskap i fall man först säger nej ni får inte stanna här, ni måste åka tillbaka, men samtidigt [...] att hjälpa dom med något annat. Därför tycker jag att det är en markering att när vi kommer fram till ni är inte flyktingar [...], då ska dom inte ha dom förmåner en flykting har”⁷⁰

Som den främsta orsaken till att människor är ”gömnda” i Sverige anser de socialdemokratiska ledamöterna vara det svenska asylsystemet. Asylsystemet, både med sina brister i form av långa väntetider och oklara beslut och sina förmåner, som undantagsmöjligheten för arbetstillstånd, har blivit en så kallad ”pull-faktor”.⁷¹ Människor ser möjligheten att komma till Sverige och lagligt bo här under asylsökningstiden och jobba och tjäna pengar, vilket skapar anknytning och som sedan leder till att fler går under jorden vid ett avslag. Teorierna om push- och pull-faktorer grundar sig på antagandet att människor som migrerar svarar på den ekonomiska situationen i avsändarlandet liksom i mottagarlandet. Migrationsbeslutet ses som ett rationellt, ekonomiskt taget beslut som bygger på att man också har kännedom om

⁶⁸ Arendt (2003).

⁶⁹ Sassen (2000).

⁷⁰ Yilmaz Kerimo, 05-12-06.

⁷¹ Med pull-faktor menas här något som drar till sig migranter. Push-faktorn är den faktor som får migranten att lämna ett land.

situationen i det tilltänkta destinationslandet.⁷² Talet om ”pull-faktorer” grundar sig alltså på de underliggande föreställningarna om att migration är ett resultat av enskilda människors beslut om att förflytta sig, vilket Sassen menar är en grov förenkling och konstruerar migranter som först och främst lycksökande individer.⁷³ Den socialdemokratiska uppfattningen bygger på många sätt på de antaganden som pekas ut, både av Sassen och Bauman, som orsakerna till felslagen migrationspolitik, då migration enligt dem bör ses som strukturella processer.⁷⁴

”Man måste vara väldigt försiktig för sånt här skapar ju också pull-faktorer. Vi konstaterade [...] att [...] undantagstillstånd för arbetstillstånd är en pull-faktor för vissa grupper. Vi kan se också andra delar i vår migrationspolitik eller asylpolitik, flyktingpolitik få pull-faktorer. Så man måste vara väldigt observant på det här och försiktig i det här. Så jag tror att en automatisk fri sjukvård [...] kan få negativa konsekvenser på sikt i ett längre perspektiv.”⁷⁵

De negativa konsekvenser som citatet ovan talar om är de ökade migrantströmmar man ser komma med ”pull-faktorer”.

”Och det är då jag kan se att Sverige har alltså likväl, trots alla de här negativa sakerna, ganska mycket pull-faktorer som gör att människor strömmar mot Sverige.”⁷⁶

Utökade förmåner och skydd för de ”gömda” kommer alltså leda till att Sverige får se ett ökat antal människor söka sig till landet. Således utvecklas logiken att om de som lever här som ”gömda” inte ges några förmåner, utan får leva i utsattheten av att inte ha några rättigheter, kommer inflödet av migranter att minska. När man tror att migrantströmmar är en konsekvens av individuella beslut blir det här den givna lösningen.

Varför ökande antal migranter ses som ett problem bygger främst på argumentet att den debatt eller folkiga opinion som finns i Sverige kan svänga väldigt snabbt och det kan ”[...] dra isär samhället, det vill säga att man ökar klyftorna i samhället [...]”.⁷⁷ Migranterna bär med sig potentialen att skapa klyftor i samhället och det är tydligt att man som parti ser den negativa

⁷² Malmberg (1997), s.29.

⁷³ Sassen (1998).

⁷⁴ Bauman (2000).

⁷⁵ Göte Wahlström, 05-12-06.

⁷⁶ Ibid.

⁷⁷ Ibid.

folkliga opinionen som ett stort hot. Även det positiva civila engagemanget för de ”gömnda” målas upp som ett hot.

”[...]kan läkare helt plötsligt ställa upp då utifrån ett enda kriterium att stödja människor som inte är berättigade till svensk sjukvård, då uppstår naturligtvis spänningar. Det måste naturligtvis dessa läkare vara medvetna om och i slutändan kan det också bli negativt för de här människorna som dom vill skydda och skapa trygghet för.”⁷⁸

Den goda intentionen blir ond. Kvar finns bara möjligheten till en fientlig inställning gentemot de migranter som kommer till Sverige. Grupper ställs mot varandra, ett Vi mot ett Dom och det tar sin grund i en ny slags otrygghet som inte nödvändigtvis är skapad av immigrationen utan ses som en allmän samhällsföreteelse.

”Människor som varit med och byggt upp det här samhället, som kände sig trygga i det här samhället som helt plötsligt börjar lägga samman det ena och det andra”⁷⁹

Det är frestande att göra en jämförelse med Baumans teori om den existentiella ångesten som han ser drabba människan av idag då samhällsprocesserna går allt fortare och där otryggheten i den egna livssituationen får människan att vända sig emot andra grupper i samhället.⁸⁰ Med färre migranter i Sverige kan de spänningar minska som finns i samhället, anser socialdemokraterna, vilket talar för att de accepterat invandrarna som ett hot mot vilka vi bara kan försvara oss om de hålls borta från det svenska samhället.

I intervjuerna med de socialdemokratiska ledamöterna finns ändå en öppning för den mänskliga rättighetsdiskursen, som visar på det Sassen beskrev som det ökade utrymmet för mänskliga rättighetsparadigmet genom globaliseringen. Det finns ett erkännande av de internationella organisationer som står bakom konventionerna och att man tar kritik från dem allvarligt.

”Ja vi ska ju naturligtvis vara lyhörda för kritiken, därigenom att Sverige, när man kritiseras av de internationella organen så är vi ju lyhörda och justerar våra ställningstagande utifrån det [...]”⁸¹

⁷⁸ Göte Wahlström, 05-12-06.

⁷⁹ Ibid.

⁸⁰ Bauman(2000).

⁸¹ Göte Wahlström, 05-12-06.

5.3 Moderata samlingspartiets politik

Målsättningen med moderaternas politik är att skapa ett öppet samhälle, men där öppenheten är en balansakt mellan bakslag i form av sociala problem och motsättningar å ena sidan, och å andra sidan risken att med stängda gränser låsa ute förbättringar och dynamik. Moderaterna säger att det är konstruktivt att människor vill flytta på sig och söka bättre levnadsförhållanden och de anser att möjligheten för utländska medborgare som inte är flyktingar att få flytta till Sverige bör utökas. Det skulle vara till stor nytta för alla om det blev lättare att invandra till Sverige, till exempel för att arbeta, utan att behöva visa att man är flykting, menar moderaterna.⁸²

De understryker även vikten av att ge flyktingar fortsatt skydd och rätt att i Sverige finna en fristad från förföljelse och annat förtryck, vilket ”är alldeles självklart”. ”Utöver de åtaganden som vi har gentemot FN, UNHCR och genom andra bindande konventioner, bör det vara möjligt att få skydd i vårt land även av de ytterligare skäl som i dag är fastlagda i den svenska utlänningslagen.”⁸³

5.4 Intervju med moderaterna.

Den problembild som framträder under intervjun med den moderata ledamoten rör sig på samma sätt som för socialdemokraterna om ”gömdheten”. Lösningen på utsattheten och bristerna ”[...] handlar om att se till att människor inte gömmer sig.”⁸⁴ Det finns bara två vägar att gå och det är att ”[...] antingen kommer man i kontakt med myndigheterna och på det viset får möjlighet att etablera sig här eller för den skull, blir hemskickad. Det är ju dom två alternativ vi har.”⁸⁵

Visionen om samhället är att samhällets institutioner ska omfatta alla. De resurser som samhället har att erbjuda skall vara tillgängliga för alla, förutsatt ”att man är aktiv som medborgare och delaktig i det svenska samhället”.⁸⁶ Att de ”gömnda” exkluderas görs helt självklart genom resonemanget att:

⁸² www.moderat.se, 2006-01-02.

⁸³ Ibid.

⁸⁴ Tobias Billström, 05-12-08.

⁸⁵ Ibid.

⁸⁶ Ibid.

[..]som lagstiftare är min uppgift att försöka hålla reda på vad som finns inom lagens rāmärke och människor som är gömda dom befinner sig inte inom lagens rāmärke.”⁸⁷

Resonemanget återfinns hos Hannah Arendt som för över 50 år sedan beskrev att det inte fanns någon lag för flyktingen och att de blir ”överflödiga” som människor vid sidan om lagen, trots talet om de mänskliga rättigheterna.⁸⁸ På frågan om de internationella konventionerna rörande de mänskliga rättigheterna är de lagar som skyddar de ”gömda” i Sverige blir svaret:

”[..]alltså dom konventionerna är i vissa fall också skapade för extrema förhållanden. Man ska ha rätt till hälsa, men det är ju inte så att Sverige är ett flyktingläger i Sudan. Sverige är en modern välfärdsstat och problemet här är att människor står vid sidan utav den välfärdsstaten [..]”⁸⁹

Alla ska passa in i välfärdsstaten och ordet ”modern” utesluter möjligheten att en stat som Sverige kan kränka de mänskliga rättigheterna. Resonemanget visar återigen att utan medborgarskap blir de mänskliga rättigheterna verkningslösa.⁹⁰

Den ”gömde ” själv eller kategorin ”gömd” knyts också i intervjun till olika innebörder som legitimerar exkluderingen.

”Dom människorna måste i sin tur ställa sig solidariska med det svenska samhället och den solidariteten, den bygger på att inte undandra sig myndigheters kontroll, vara beredda att ta ansvar för sin försörjning och att vara beredda på att ställa upp på de lagar och regler som gäller i Sverige [...] Varför skull man acceptera att människor inte vill bli delaktiga, men ändå uppehålla sig i Sverige?”⁹¹

De är osolidariska, oansvariga, respekterar inte de lagar och regler som råder i Sverige och främst av allt, de undandrar sig myndigheterna. Han säger här också att de ”inte vill bli delaktiga”. Föreställningen är att den ”gömde” har *valt* att undandra sig myndigheters kontroll, vilket är centralt i rättfärdigandet av exkluderingen. Att välja att undandra sig kontroll är ohederligt. Att vara ”gömd” är misstänkt i sig och ger skäl att ifrågasätta dessa människor. Men det knyts även andra föreställningar till gruppen som legitimerar

⁸⁷ Tobias Billström, 05-12-08.

⁸⁸ Arendt (2003).

⁸⁹ Tobias Billström, 05-12-08.

⁹⁰ Agamben (2003).

⁹¹ Tobias Billström, 05-12-08.

utestängningen. Gruppen gömda representeras även av den ekonomiske flyktingen som i sin tur omtalas som ”den mycket välmående polska eller centralasiatiska mannen i trettiofemårsåldern som har kommit hit för att jobba på ett bygge svart [...]”⁹², vilket konstruerar bilden av en grupp som inte alls behöver våra förmåner. Antagandena är återigen att migration uteslutande är styrt av individuella beslut och att en stor del av gruppen enbart är lycksökande individer som är här för att utnyttja vårt system. Den enda struktur som den moderata ledamoten ser har påverkat antalet gömda i Sverige är ”elva års misslyckad asylpolitik av nuvarande och tidigare regeringar.”⁹³

Sverige utnyttjas av dessa människor och det är också de ekonomiska argumenten som väger tyngst, eller den ”ekonomiska moralen”.

”Och jag har väldigt svårt att se hur detta ska funka moraliskt. Hur man som politiker skulle kunna försvara ett sånt system”, ”Jag tycker inte det är moraliskt rätt att betala ut pengar till människor som inte kan leverera in pengar till systemet. Alltså det leder till att människor kommer att ställas emot varandra. Grupper kommer ställas emot varandra”⁹⁴

Välfärdsstaten handlar inte här om att solidariskt bidra med stöd till människor med större behov utan det handlar om att få sin del av kakan. Väljarna kräver ekonomisk utdelning och den ekonomiska moralen kräver att man exkluderar människor som inte kan bidra med direkta pengar till staten. Detta resonemang gäller givetvis inte för människor som är medborgare, eftersom man fortfarande kan tänka sig att med statens pengar ge bidrag till sjuka och handikappade personer, trots att de inte bidrar själva. Ekonomisk logik kommer ur det kapitalistiska systemet där pengar blir det yttersta måttet på alltings värde och eftersom pengar är en ändlig resurs måste man stänga ute människor som kan tänkas tära på den resursen.⁹⁵ Moderaterna legitimerar med sin logik endast den migration som bidrar ekonomiskt till det svenska samhället, vilket få, om några, av dagens invandrare gör i den moderata argumenteringen.

Även moderaterna menar att deras politik styrs av den folkliga opinionen vilken ser immigranter allt mer som ett hot. Detta avgör också de ”gömdas” situation eftersom man redan har integrationsproblem och ökade spänningar gentemot gruppen invandrare i Sverige.

⁹² Tobias Billström, 05-12-08.

⁹³ Ibid.

⁹⁴ Ibid.

⁹⁵ Wallerstein (2000).

”[...]den skapar ett arbetsmarknadsläge som är dåligt för människor, två, vi har inte pengar att försörja den här gruppen vilket innebär att pengar som skulle gå till generella välfärdsresurser går till den här gruppen och tre, naturligtvis det är den här kritiken som handlar om religiösa och etniska motsättningar, ja hedersmord [...]det finns ett antal sådana saker”⁹⁶

”Jag som riksdagsledamot måste [...] vara mer noggrann när jag gör mina bedömningar och framförallt måste jag både ta hänsyn till hur det här ska fungera både logiskt i lagstiftningshänseende och ekonomiskt och det är ju dom kraven som ställs på mig från allmänhetens sida och mina väljare”⁹⁷

Flyktingen är tärande på våra resurser och de kulturella skillnaderna utgör ett problem. Utöver det så finns det ett allt mer utbrett ”asylfusk” som skapar misstro.

”Men vad vi ser är att en av anledningarna till att människor kommer idag till Sverige som asylsökande är att de i sina hemländer får höra att det är ju enda sättet att få lov att komma in. Ni måste ställa er i kö och säga att ni har blivit illa behandlade annars har ni inte någon chans överhuvudtaget [...]”⁹⁸

Människor har inte längre asylskäl när de kommer till Sverige utan har blivit uppmanade att ljuga om sin bakgrund. De verkliga skälen har oftare socioekonomisk grund och det är en viktig faktor till att människor får avslag och sedan gömmer sig.

När arbetsmarknaden är osäker och osäkerheten om den generella välfärden sprider sig får de synbart mest annorlunda människorna skulden. På arbetsmarknaden blir flyktingar och ”gömda” konkurrenter till ”svenskar” trots att flera studier visar att invandrare sällan konkurrerar om jobb med svenskarna då de allt oftare tar jobb som ingen annan vill ha.⁹⁹

Lösningen på problemet med ”gömda” ligger enligt den moderata ledamoten i en snabbare och tydligare asylprocess. Människor ska snabbt få reda på om de har skyddsskäl och sedan lämna landet. Arbetskraftsinvandringen ser han också som lösningen då man via arbetskraftsinvandring till Sverige även kan:

⁹⁶ Tobias Billström, 05-12-08.

⁹⁷ Ibid.

⁹⁸ Ibid.

⁹⁹ Sassen beskriver detta fenomen i sin bok *Gäster och främlingar*.

”[...] visa att människor frivilligt kommer till vårt land inte som flyktingar, inte som förföljda, utan som frivilliga och som är bredda att arbeta och göra rätt för sig, det är ett bra sätt att skapa positiva förebilder [...]”¹⁰⁰

5.5 Sammanfattning och jämförelse

För både socialdemokraterna och moderaterna är den ”gömde” en kategori människor som befinner sig utanför statens ansvarsområde. Det finns ingen lag som gör staten skyldig att beakta deras utsatta situation. För moderaterna är de internationella konventionerna en lag som inte gäller den svenska verkligheten medan socialdemokraterna väljer att osynliggöra problemet genom att intala sig att de faktiskt följer de konventioner som finns.

För att legitimera exkluderingen och osynliggöra den faktiska situation som många av de ”gömda” befinner sig i knyts vissa föreställningar till gruppen som helhet. En föreställning som båda partierna delar är att beslutet att gömma sig är ett individuellt beslut vilket leder till slutsatsen att de ”gömda” själva har valt bort sina rättigheter. Här konstrueras bilden av att de ”gömda” faktiskt har valmöjligheter och att de genom sina val trotsar lagen vilket misstänkliggör deras intentioner med att vara ”gömda”. Den moderata ledamoten konstruerar bilden av en grupp välbärgade svartjobbare som utnyttjar Sveriges resurser å ena sidan, och å andra sidan bilden av flyktingen som lurar sig in i Sverige och kostar staten pengar. Från dessa innebörder drar han sedan slutsatsen att den ekonomiska moralen inte kan acceptera inkludering av gruppen ”gömda”. Det vore moraliskt fel.

De socialdemokratiska representanterna omtalar gruppen som ”illegal”, vilket gör självklart att dessa människor inte kan ta del av välfärdsstatens förmåner. Migration konstrueras också som ett hot, vilket leder till resonemanget att ”gömda” måste stängas ute eftersom det kan splittra samhället att ge dem förmåner.

Både socialdemokraterna och moderaterna återkommer till den ”folkliga opinionen” som styrande för den politik som de bedriver. Förhållningssättet gentemot ”opinionen” uttrycks som ett passivt följande av väljarnas åsikter. Politik blir med deras synsätt att lyssna in den verklighet som ”opinionen” ger uttryck för. Att politiken i sig skulle vara meningsskapande och medverka till att konstituera ”verkligheten” ges inget uttryck för. När Murray Edelman

¹⁰⁰ Tobias Billström, 05-12-08.

talar om politikers vana att hänvisa till den ”folkliga opinionen”, menar han att definierandet av en opinion i sig är att skapa en opinion.¹⁰¹ Det finns väldigt sällan *en* opinion, utan oftast flera, där en del ändras fort och andra blir kvar under längre tid. Att tala om opinionen blir även politikernas sätt att lugna ängsliga människor och försäkra om att man inom politiken lyssnar på vad ”vanliga” människor upplever. I dessa intervjuer är det tydligt att hänvisningen till ”opinionen” legitimerar den politik som de båda partierna för, men samtidigt osynliggörs det faktum att de i sin tur är med och skapar opinionen genom det politiska språket.

Det framkommer också att socialdemokraterna i allt större utsträckning än moderaterna osynliggör de ”gömda” som befinner sig i landet utan att ha sökt asyl. Talet handlar nästan enbart om ett felande asylsystem, Sveriges ansvar gentemot flyktingen och flyktingens beslut att gömma sig undan ett avvisningsbeslut. Man har inom det socialdemokratiska partiet börjat diskutera frågan om arbetskraftsinvandring, men frågan om dem som av socioekonomiska skäl redan befinner sig i landet verkar vara en icke-fråga. Moderaterna däremot osynliggör inte gruppen på samma sätt, men konstruerar en grupp som inte behöver våra förmåner.

6. Diskussion

Synen på de ”gömda” är en kamp mellan två diskurser och de ”gömdas” situation bestäms av dem som får sin uppfattning om verkligheten erkänd som den rätta. Å ena sidan finns mänskliga rättighetsdiskursen som bygger på idén om alla människors lika värde och lika rättigheter oavsett nationalitet och medborgarskap. Å andra sidan finns den politiska diskurs som bestämmer den politiska verkligheten i Sverige och som utestänger de ”gömda” från de rättigheter som mänskliga rättighetsdiskursen berättigar dem till.

Den politiska diskurs som företräds framför allt av socialdemokrater och moderater grundar sig på tanken om nationalstaten. Vår värld är uppdelad i suveräna stater och tanken är att befolkningen måste få plats inom nationalstatens ramar. Genom sitt medborgarskap får människan del av välfärden och sina rättigheter och när man inte har ett medborgarskap befinner man sig utanför statens ansvarsområde, även då man rent fysiskt befinner sig inom ett lands gränser. Detta tillstånd av att fysiskt befinna sig i ett land, men att i politisk och juridisk bemärkelse inte existera för myndigheterna kan beskrivas som ett tillstånd av

¹⁰¹ Edelman (1977), s.49.

laglöshet. Enligt den politiska diskursen finns ingen lag med vars stöd dessa människor kan kräva sina rättigheter. De är icke-medborgare och skall inte finnas i Sverige.

Det finns dock en stor mängd forskning och studier som vill peka på att det är just den suveräna statsbildningen som skapat och skapar denna kategori människor som befinner sig utanför systemet i laglöst land. De forskare jag nämnt i denna uppsats är bara en liten del och får illustrera några tankar kring nationsbyggandet och skapandet av icke-medborgaren och främlingen. I den politiska diskurs som socialdemokraterna och moderaterna agerar utifrån, finns liten, om ens någon förståelse för att det är nationalstaten som en skapad, eller som Agamben säger, en fiktiv enhet som faktiskt producerar dessa människor som tvingas leva utanför lagen och utan rättigheter.¹⁰² Att Sverige som stat skulle vara delaktig i de processer och strukturer som skapar kategorin ”gömda”, erkänns inte annat än genom att lasta den mest närliggande strukturen, representerad av asylsystemet i Sverige. Och det är knappast den underliggande struktur som gör att människor bestämmer sig för att förflytta sig från en del av världen till en annan eller överhuvud gör det möjligt att kalla någon för ”gömd”.

Konsekvensen av att man inte ser de underliggande strukturer som bestämmer den situation utifrån vilken människan gör sitt beslut, är att migrationspolitiken i Sverige, precis som Sassen beskrev det, framför allt handlar om att reglera möjligheterna för individen att förflytta sig.¹⁰³ Det slutgiltiga resultatet är att migranten, och i den här studien mer specifikt den ”gömde”, blir den individ som med sitt liv får bära de konsekvenser som en migrationspolitik, blind för de strukturella och globala villkoren, bär med sig. De får också bära konsekvensen av att ett system av nationalstater inte klarar av att inkludera alla de människor som bebor den här planeten.

En annan bild som framträder under intervjuerna är att trots skenbar rationalitet i argumenten som legitimerar utestängningen av ”gömda”, så är det snarare irrationell rädsla som styr politiken gentemot dessa människor. Frågan om de ”gömda” är känslig och svår. Det handlar inte om att se till människors utsatthet och visa solidaritet och stöd, utan om att värna vår egen existens. ”Gömda” är ett hot mot vilket vi måste skydda oss och där någonstans byts empati mot rädsla. Och här förenas också socialdemokraterna och moderaterna i den gemensamma rädslan för det som är annorlunda.

¹⁰² Agamben (2003), s.197.

¹⁰³ Sassen (1998).

Partierna väljer att måla upp de ”gömda” med denna bild. Det hade naturligtvis gått att skapa en motsatt bild än hotet och resurskrävandet och se de ”gömda” och migranterna som en möjlig resurs istället. I en tid då många ser att den framtida försörjningsbördan för den arbetande befolkningen i Sverige riskerar att bli alltför stor, då allt fler äldre människor ska försörjas av staten genom pensioner, skulle migration kunna ses som en lösning. Bilden av den ”gömde” är en konstruktion som framförallt bygger på uppfattningen om den Andre som genuint annorlunda. Den Andre är allt det vi inte är. Det är värt att komma ihåg här att utvecklingen mot att se invandraren som ett hot anses ha ökat i mitten av 1980-talet då den utomeuropeiska invandringen för första gången gick om den inomeuropeiska till antalet.¹⁰⁴ Det verkar som att ju mer olik invandraren är desto större hot utgör han.

Partierna hänvisar till opinionen. Det är där spänningarna och rädslan finns. Vad gör man då som parti och vilka signaler skickar man för att motverka dessa klyftor mellan ett Vi och ett Dom? Signalerna är att utestängningen av de ”gömda” är politiskt riktig, att omtala migranten med företrädevis negativa ordalag är även det accepterat och att ”migrantströmmarna” till Sverige måste minska. Den politiska diskursen etablerar klyftorna och skapar både fysiska och psykiska gränser till de Andra. Mötet som Bauman talar om mellan ett Vi och Dom för att det annorlunda ska kunna minska sin ”annorlundahet” ligger långt borta.¹⁰⁵ Konsekvensen av detta bärs inte ensidigt av flyktingen, eller den ”gömde”. Den bärs av oss alla då vi utan mötet fortsätter att se den Andre som naturgivet annorlunda och fortsätter att identifiera oss med vad vi *inte* är. På så sätt undviks den väsentliga frågan om vilka vi egentligen är och vi förblir i mångt och mycket ”främlingar för oss själva”¹⁰⁶.

Den politiska verkligheten konstrueras hela tiden och så även den diskurs från vilken socialdemokraterna och moderaterna agerar. Det finns potential hos mänskliga rättighetsdiskursen att utmana statens suveränitet, men när och hur återstår att se. Under tiden betalar den ”gömde” med sitt utanförskap.

¹⁰⁴ Khake (1999).

¹⁰⁵ Bauman (2000).

¹⁰⁶ Uttrycket är lånat från Julia Kristeva som skrivit en bok med samma titel.

7. Litteraturförteckning

Litteratur

Agamben, Giorgio (2003), "Bortom mänskliga rättigheter", *Fronesis Nr14-15. Lag och ordning*, Fronesis

Arendt, Hannah (2003), "Nationalstatens tillbakagång och slutet för de mänskliga rättigheterna", *Fronesis Nr14-15. Lag och ordning*, Fronesis

Bauman, Zygmunt (2000), *Globalisering*. Studentlitteratur, Lund

Bergström, Göran & Boréus, Kristina (2000), *Textens mening och makt Metodbok i samhällsvetenskaplig textanalys*, Studentlitteratur, Lund

Boswell, Christina (2003), *European migration policies influx Changing patterns of inclusion and exclusion*, Blackwell publishing Ltd, oxford

Dacyl W, Janina (1995), "Den internationella flyktingregimen", i Jervas Gunnar (red), *Migrationsexplosionen Bagrund och alternativ till den felslagna flyktingpolitiken*, SNS förlag, Stockholm

De Stoop, Chris (1997), *Utan papper. Människohantering i dagens Europa*, Ordfront, Stockholm

Edelman, Murray (1977), *Political language. Words that succeed and policies that fail*, Academic Press, INC, New York

Everlöf, Eva (2005), "Organiserings embryot", i Arena nr.5, 2005

Frivilligorganisationernas Fond för Mänskliga (2001) Rättigheter, V. *Rätten till hälsa. Ekonmiska, sociala och kulturella rättigheter*, Stockholm

Gunner, Göran & Namli, Elena (red.) (2005), *Allas värde och lika rätt Perspektiv på mänskliga rättigheter*, Studentlitteratur, Lund

Malmberg, Gunnar (1997), "Time and space in international migration", i Hammar Tomas, Brochmann Grete, Tamas Kristof & Faist Thomas (red), *International migration, immobility and development. Multidisciplinary perspectives*, Berg, Oxford

Khake, Abdul (1999), "Invandrare i svensk stadspolitik", i Raoul Granqvist (red), *Svenska överord En bok om gränslöshet och begränsningar*, Symposion, Eslöv

Kristeva, Julia (1997), *Främlingar för oss själva*, Natur och kultur, Stockholm

Kvale, Steinar (1997), *Den kvalitativa forskningsintervjun*, Studentlitteratur, Lund

Nilsson, Bo (1999), *Maskulinitet*, Boréa, Umeå

Norström, Eva (2004), *I väntan på asyl retorik och praktik i svensk flyktingpolitik*, Boréa, Umeå

Qviström, David (2005), *Välgrundad fruktan Om asyl, amnesti och rätten till trygghet*, Cordia AB, Örebro

Said W, Edward (1995), *Orientalism*, Ordfronts förlag, Stockholm

Sassen, Saskia (1998), *Globalization and Its discontents*, The New Press, New York

Sassen, Saskia (2000), *Gäster och främlingar*, Daidalos, Göteborg

Svanberg, Ingvar & Tydén, Mattias (1992), *Tusen år av invandring, en svensk kulturhistoria*, Arena, Stockholm

Svanberg, Ingvar & Tydén, Mattias (1999), *I nationalismens bakvatten Om minoritet, etnicitet och rasism*, Studentlitteratur, Lund

Wacquant, Loic (2003), "Fattigdomens bestraffning och nyliberalismens uppgång", *Fronesis Nr14-15. Lag och ordning*, Fronesis

Wallerstein, Immanuel (2001), *Liberalismens död. Slutet på den rådande världsordningen*, Vertigo förlag, Stockholm

Intervjuer

Intervju med Tobias Billström, moderat ledamot i socialförsäkringsutskottet, 2005-12-08.

Intervju med Göte Wahlström, socialdemokratisk ledamot i socialförsäkringsutskottet, 2005-12-06.

Intervju med Yilmaz Kerimo, socialdemokratisk ledamot i socialförsäkringsutskottet, 2005-12-06.

Internetsidor

www.socialdemokraterna.se, 2006-01-02.

www.moderat.se, 2006-01-02.

Annat material

Rapport från läkare utan gränser (2005), *Gömda i Sverige. Utestängda från hälso- och sjukvård Resultat från en studie av läkare utan gränser*, Stockholm.

SoS-rapport 1999:5 *När barn lever gömda*.

Vår bostad nr. 4/2004, "De blir lurade av profitörer".

Proposition 2001/02:1.

Bilaga 1

Intervjuguide

1. Presentation av mig själv och intervjun i stora drag. Genomgång av praktiskt förfarande (anonymitet, bandinspelning, definition av ”gömda”)
2. Vill du göra en kort presentation av dig själv?
3. Den 14:e september i år röstades förslaget om flyktingamnesti ner i riksdagen. Kan du berätta lite övergripande om hur ditt parti resonerade inför beslutet.
4. Efter den här överenskommelsen så aktualiserades frågan igen i och med den tillfälliga lag som började gälla från den 15:e november och som ger vissa speciella grupper av gömda människor möjlighet till ny prövning. Hur resonerade ni inför detta beslut? Vad är skillnaden mot det ni tidigare sa nej till? Är det här en bättre lösning eller har ni alternativa förslag till hur man bör hantera det här problemet med gömda människor i Sverige?
5. Enligt migrationsverket är det alltför många människor som väljer att avvika efter att de fått avvisningsbesked och gå under jorden. Vad beror det på att allt fler människor gömmer sig i Sverige? Anser du att det går att förhindra detta och att det bör göras?
6. Vad tror ni kommer att hända om fler och fler människor skulle välja att gömma sig i Sverige?
7. Vilka frågor ser du som de viktigaste inom flykting/asyllpolitiken idag? Vad är mest angeläget att jobba med för att skapa en bra flyktingpolitik?
8. Då övergår jag till den nuvarande situationen för gömda. Organisationen *Läkare utan gränser* jobbar med människor som lever gömda i Sverige och de har nyligen gjort en enkätstudie som enligt dem visar att livssituationen för dessa människor är väldigt utsatt, med ingen tillgång till vård, lättutnyttjade på arbetsplatsen, svår bostadssituation. Hur förhåller ni er till detta?
9. Det finns flera frivilligorganisationer i Sverige som jobbar med att tillgodose gruppen gömda människors basala mänskliga behov, som till exempel vård. Anser ni det vara problematiskt när det på det här sättet byggs upp strukturer utanför statens ramar för att värna om människors tillgång till vård?

10. I relation till andra länder som Belgien, Frankrike, Spanien och Italien som har en lagstiftning som medger till exempel kostnadsfri akutvård till människor utan legal status, så har Sverige intagit en lite mer restriktiv hållning. Vad tror du det beror på?
11. I den allmänna debatten om gömda har det förekommit argument som säger att situationen och behandlingen av dessa människor står i strid med de internationella konventioner Sverige har skrivit på till skydd för de mänskliga rättigheterna. Hur ställer du dig till den här typen av kritik?
12. Jag har inga fler frågor, men har du något mer att ta upp innan vi avslutar intervjun?